

Никифоров О.В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

НАУКОВІ ЗАХОДИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЯК МАЙДАНЧИК ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПИТАНЬ, ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМАТИКИ УПА

У статті висвітлюється роль наукових заходів, які були реалізовані на теренах України в роки Незалежності, як важливого майданчика для обговорення ключових аспектів проблематики УПА, визначення потенційних напрямків та перспектив подальших наукових досліджень в цій сфері. З'ясовано, що проведення різномірних наукових заходів розпочалось вже в перші роки української Незалежності, так як проблематика УПА була, та й залишається на сьогодні одним з гостро важливих та дискусійних питань української історії ХХ століття. Визначено, що проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів з проблематики УПА сприяє обміну думками, поглядами, ідеями, узагальненнями не лише серед науковців, а й серед широкої громадськості; звільненню від міфологізації та стереотипів бачення Української повстанської армії в українському соціумі; посиленню уваги до аналізу та інтерпретації ключових аспектів наукового студіювання проблематики УПА. Зроблено акцент на тому, що географія, тематика, структура, змістове наповнення конференцій, круглих столів, форумів, симпозіумів, наукових та науково-методичних семінарів постійно розширюється; учасниками міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових заходів стають не лише провідні академічні установи, а й громадські організації, недержавні науково-дослідні установи, регіональні науково-дослідні центри та осередки, навчальні заклади, краєзнавчі студії. Вказано на те, що академічні зустрічі мають як науковий, так і комеморативний характер. Доведено, що постійність організації та проведення академічних заходів у вітчизняному науковому просторі сприяє розширенню підходів до розуміння, виваженого аналізу та об'єктивної інтерпретації історії УПА, розвитку наукового дискурсу щодо місця, ролі й значення Української повстанської армії як багатовимірного феномену національної історії.

Ключові слова: проблематика УПА, історіографічний процес, науковий захід, конференція, круглий стіл, семінар, напрямки досліджень.

Постановка проблеми. Сучасна українська історіографія проблематики УПА та її діяльності в роки Другої світової війни нараховує вже не десятки, а сотні найменувань монографій, публікацій у наукових часописах, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій, що дає підстави говорити про постійне розширення діапазону науково-дослідних пошуків, розвиток тематичних напрямів. В контексті викладеного свою важливу нішу займає проведення наукових заходів, які є дієвою платформою для академічного обговорення ключових аспектів проблематики УПА. Змістове наповнення таких заходів сприяє об'єктивному висвітленню складних дискусійних питань, пов'язаних з визначенням ролі й місця УПА в українській історії ХХ століття, формуванню якісно нових підходів до аналізу та інтерпретації історичних подій, пов'язаних з УПА. Відповідно, аналіз змісту наукових захо-

дів, присвячених проблематиці УПА, сприятиме подальшому розвитку наукового дискурсу, що й зумовлює актуальність даної розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномпланові аспекти історії УПА знайшли своє якісне та кількісне відображення в новітній українській історіографії. В світлі обраної нами теми дослідження варто вказати, що постійно виходять друком збірники наукових статей, матеріалів тез, доповідей учасників різномірних конференцій, круглих столів, семінарів. З певною періодичністю українські дослідники, роблячи виклад наукового матеріалу в площині висвітлення окремого сюжету історії УПА, вказують на проведення конкретного академічного заходу в руслі їх проблематики, дають його виважену оцінку. Також в історичному просторі наявна деяка кількість публікацій, автори яких розкривають змістове наповнення, характер перебігу, важливість окре-

мого наукового заходу. Зокрема, вище означене ми зустрічаємо в І. Патриляка [1], І. Іванцева, О. Марущенка [2], Г. Стародубець [3], Р. Грицьківа [4], В. Ільницького [5; 6], М. Галіва [5], Л. Лазурко [6], М. Кучерепи [7], О. Стасюк [8] тощо. Проте заявлена нами наукова тема ще не стала об'єктом комплексного та систематичного наукового аналізу у вітчизняній історіографії, що створює актуальне завдання для автора даної статті.

Постановка завдання. Метою даної статті є систематизація та аналіз ролі наукових заходів, які були реалізовані на теренах України в роки Незалежності, як важливого майданчика для обговорення ключових аспектів проблематики УПА, визначення потенційних напрямків та перспектив подальших наукових досліджень в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Цілісному відтворенню новітнього вітчизняного історіографічного процесу з проблематики УПА ефективно сприяють організація та проведення різномасштабних наукових конференцій, круглих столів та наукових семінарів, які є академічними платформами для нових дискусій і обговорень, і опубліковані на широкий загал матеріали яких збагачують скарбничку української історіографії. Значна кількість різнопланових наукових заходів свідчить про системність вивчення проблематики УПА в українському науковому історичному просторі доби Незалежності, а їх якісне змістовне наповнення стало суттєвим фактором, який мав значний вплив на стан, розвиток і подальші перспективи новітньої історіографії УПА, сприяв налагодженню наукових міжнародних зв'язків, творенню єдиного історіографічного простору [2, с. 17–18].

Вже в 1992 р., з нагоди 50-річчя УПА, спільними зусиллями представників Інституту історії України НАН України, Міністерства оборони України, братства вояків УПА, суспільно-політичних та громадських інституцій було зорганізовано і проведено Всеукраїнську наукову конференцію «Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні в 1940–1950 рр.» [9]. Учасники конференції звернулись до законодавчих органів України з петицією про визнання УПА борцями за незалежність, а її вояків – воюючою стороною. Також було підкреслено необхідність створення максимально-сприятливих умов для системних наукових досліджень історії УПА [9, с. 236–237]. Вважаємо, що дискусійні питання, озвучені під час конференції, надали новий поштовх до подальших досліджень сторінок історії УПА.

Широкий спектр тем, пов'язаних з висвітленням проблематики нашого дослідження, було представлено під час наукової конференції Всеукраїнського братства вояків УПА «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історія, уроки, сучасність» (1993 р.) [10], Міжнародної наукової конференції «Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність» (1994 р.) [11] тощо. Як бачимо, науковий простір поступово насичувався низкою різномасштабних конференцій, круглих столів, семінарів, форумів за участі як українських, так і зарубіжних дослідників, завдяки проведенню яких, як констатувала Г. Стародубець, національний рух Опору було виокремлено в окрему наукову проблему, зростав науково-дослідний інтерес до проблематики УПА, її місця в українській та світовій історії [3, с. 15–16].

Помітною подією в науковому житті другої половини 1990-х рр., присвяченою обговоренню важливих історичних моментів ролі УПА в українсько-польських відносинах в роки Другої світової війни, стало проведення низки міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» [12]. Інспірувала цю ідею конференція польських і українських істориків, яка пройшла 1994 р. в Польщі. Було підписано порозуміння, яким узгоджувалось стимулювання досліджень українсько-польських відносин в роки Другої світової війни шляхом мобілізації зацікавлених в цій тематиці польських та українських істориків і шляхом періодичної організації наукових семінарів [12, с. 7]. Назва семінарів була вибрана обґрунтовано. Українські дослідники трактують термін «важкі питання» як питання, які через свій драматизм не лише викликають неоднозначну оцінку та жваву наукову полеміку, але й часто стимулюють загострення політичних, національних та соціальних суперечностей [4, с. 190]. Р. Грицьків, з'ясовуючи історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання», вмотивовано відзначав, що доповіді та дискусії цих семінарів, зміст яких має фактологічну і методологічну цінність, послуговували потужним джерелом для подальшого наукового осмислення проблематики організаційних, військових, соціально-економічних та інших аспектів діяльності УПА в роки Другої світової війни, її взаємовідносин із суспільством [4, с. 202]. М. Кучерепа, редактор збірників матеріалів семінарів, дав їм наступну оцінку: «Здійснений обмін інформацією, думками й оцінками дав змогу не лише

окреслити сучасний стан досліджень проблематики, а й створити підґрунтя для узгодження розбіжностей та суперечностей в інтерпретації подій, зокрема під час формулювання висновків» [7]. Наукову зацікавленість у висвітленні даного питання демонструє й проведення круглого столу «Геополітичний вимір Волинської трагедії в контексті українсько-польського міжнародного конфлікту 1939–1947 років» (Львів, 2003) та Міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки» (Луцьк, 2003) [13].

У 2000-х роках географія, тематика, структура, змістовне наповнення конференцій, круглих столів, форумів, симпозіумів, наукових та науково-методичних семінарів постійно розширювались. Все більше в їх змісті характерними рисами було висвітлення повстанської боротьби у воєнну добу з чітких науково-академічних позицій. Науково значимою подією стало проведення в 2002 р. з нагоди 60-річчя УПА Всеукраїнської конференції «Українська повстанська армія – феномен національної історії». Наскрізною тезою конференції, висловленою знаним українським істориком О. Реєнтом, був наголос на необхідності наукової об'єктивності, а не висловлювання політичних вподобань чи антипатій щодо багатогранної діяльності політичних та військових інституцій українських самостійницьких сил у період Другої світової війни [14, с. 4]. Аналіз збірника матеріалів конференції дає нам підстави констатувати, що зміщені в ньому публікації стали позитивною спробою переосмислення складних і часто суперечливих питань, пов'язаних з виникненням та діяльністю Української повстанської армії; виваженою, позбавленою політичних та ідеологічних нашарувань оцінкою феномену УПА [14, с. 2].

Як показала практика, важливу роль у збагаченні історії українського повстанського руху 1940–1950-х рр. відіграють регіональні науководослідні центри та осередки, навчальні заклади, краєзнавчі студії, які суттєво доповнюють багатомірну палітру наукових пошуків з історії як національно-визвольного руху середини ХХ ст. загалом, так й історії УПА зокрема. Показовим у цій площині є проведення на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Львівська область) Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український визвольний рух (перша половина ХХ ст.): краєзнавчі контексти», традиція прове-

дення якої бере свій початок з 2015 р. і яка відбувається на постійній основі раз у два роки [5; 6]. За результатами вивчення матеріалів конференції маємо вказати, що її тематичний спектр є досить ґрунтовним і таким, що сприяє якнайповнішому висвітленню надбань українських науковців у площині теоретико-методологічних, історіографічних та джерелознавчих аспектів проблематики, структури і діяльності українського визвольного руху, локального виміру національно-визвольної боротьби, оцінки провідних постатей українського визвольного руху, змісту, ідеологічних засад, перебігу боротьби антидемократичних режимів з українським визвольним рухом [15]. Нині проводиться й значна кількість різнорівневих конференцій регіонально-тематичного спрямування, видаються збірники статей з історії конкретного краю в роки Другої світової війни. В якості прикладу наведемо збірники наукових та публіцистичних статей «Волинь у Другій світовій війні» [16], «Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць» [17], збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Хмельниччина в роки Другої світової війни» [18] та ін.

Науковий і комеморативний характер мала й VII Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення» у рамках теми «Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави», присвячена 75-й річниці УПА (Івано-Франківськ, 2017 р.). Наукові конференції, присвячені 75-й річниці УПА, 2017 р. відбулись і в Тернополі (всеукраїнська) та Львові (міжнародна).

Що стосується останньої, то це вже була V-а Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х рр.», яка бере свій початок з 2013 р., і має за завдання донести до громадян правду про події, спираючись на ґрунтовне вивчення джерел й оминаючи будь-які політичні чи інші інсинуації. Високий науковий рівень конференції підтверджують, зокрема, її організатори, серед яких Інститут історії України НАН України, Український інститут національної пам'яті, Інститут українознавства НАН України імені Івана Крип'якевича, Центр дослідження визвольного руху та ін. Та й питання, які обговорювались на конференції, є науково важливими: це й аналіз сучасних досліджень укра-

їнського визвольного руху часів Другої світової війни та джерел до його історії, унормування термінологічного апарату, збройна боротьба УПА проти тоталітарних режимів у воєнний час, морально-правові аспекти боротьби УПА [8, с. 233]. Про високий науковий рівень даної міжнародної конференції свідчило й те, що доповідачами на ній були фахові дослідники українського визвольного руху 1920–1950-х рр., перипетій Другої світової війни на території України О. Лисенко, І. Патриляк, В. В'ятрович, Я. Примаченко, В. Фугала, В. Ухач, В. Ковальчук, О. Іщук, М. Посівнич, А. Понипаляк, А. Русначенко, М. Романюк, О. Сухий, Г. Стародубець тощо [1, с. 221].

2022 р. відбулись наукові конференції вже з нагоди 80-річчя створення УПА. Так, показовим в цьому плані стало проведення Всеукраїнської наукової конференції «Українська повстанська армія у боротьбі проти нацистського і більшовицького тоталітарних режимів» (Івано-Франківськ), співорганізаторами якої виступили Інститут історії України НАН України, Національна спілка краєзнавців України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, регіональні музейні установи та громадські інституції.

Як бачимо з вище викладеного, наукові конференції, в яких брали участь не лише академічні установи, й громадські організації, університети, стали вагомим науковим майданчиком, який сприяв формуванню нового бачення історії УПА в сучасній вітчизняній історичній науці. Проведення таких наукових заходів дає підстави стверджувати, що в українській історичній науці набуло чіткого усвідомлення розуміння того, що для комплексного вивчення українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. є необхідним дотримання наукового, максимально неупередженого підходу до з'ясування всіх його аспектів [1, с. 219].

УПА була предметом наукового зацікавлення не лише на вузькоспеціалізованих конферен-

ціях, безпосередньо присвячених висвітленню проблематики її створення, функціонування, ролі і місця в історичній епосі. Так, мова про УПА велась і на такому важливому науковому зібранні, присвяченому осмисленню українського історіографічного процесу ХХ – початку ХХІ століття, як міжнародна наукова конференція «Світло й тіні українського радянського історіописання», яка відбулась в Інституті історії України НАН України (м. Київ) в травні 2013 р. і на якій було висвітлено ряд актуальних питань дослідницьких практик та зроблено аналіз поглядів істориків радянської доби. Про важливість такого роду наукових дискусій зазначив й директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій у вступному слові до збірника матеріалів конференції, вказавши, що конференція, присвячена українському історіографічному процесу з перспективи різних інтелектуальних середовищ і культурних полів, незаперечно, збагатила українську історичну науку та запропонувала низку орієнтирів і дороговказів [19].

Висновки. Таким чином, різномасштабні наукові конференції, симпозиуми, семінари, круглі столи стали складовою вітчизняної академічної інституціоналізації проблематики УПА в роки Незалежності, а постійність їх реалізації сприяє налагодженню потужних наукових міжнародних зв'язків, творенню єдиного історіографічного простору, більш чіткому з'ясуванню стану, тенденцій розвитку і перспектив новітньої історіографії УПА. Вплив на стан, розвиток і перспективи новітньої історіографії УПА мають не лише власне наукові заходи, а й збірники матеріалів за результатами їх проведення теж мають наукову цінність. Окрім того, постійність проведення різномасштабних наукових зібрань є можливістю апробації нових положень, свідченням наявності нових ідей та підходів до обговорення актуальних та дискусійних питань, що лежать в площині досліджень проблематики УПА.

Список літератури:

1. Патриляк І.К. V Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х рр.» (до 75-річчя створення Української повстанської армії). *Український історичний журнал*. 2017. № 5. С. 219–221.
2. Іванцев І., Марущенко О. Українська повстанська армія в сучасній вітчизняній історіографії. *Українська Повстанська Армія – феномен національної історії: матеріали Всеукр. наук. конф.* Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 17–27.
3. Стародубець Г.М. Генеза українського повстанського заплілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років). Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 464 с.

4. Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна-Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух*. 2003. 36. 1. С. 190–203.
5. Галів М.Д., Ільницький В.І. Всеукраїнська науково-практична конференція «Український визвольний рух (перша половина ХХ ст.): краєзнавчі контексти». *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 231.
6. Ільницький В., Лазурко Л. III-я Всеукраїнська науково-практична конференція «Український визвольний рух першої половини ХХ ст.: краєзнавчі контексти (до 90-річчя створення Організації українських націоналістів та 110-річчя від дня народження Степана Бандери)». *Український історичний журнал*. 2020. Число 2. С. 236.
7. Кучерепа М.М. «Україна-Польща: важкі питання»: міжнародні наукові семінари українських і польських істориків. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajina_polshcha_vazhki_pytannja_ukrajina_polshcha_vazhki_pytannja_mizhnarodni_naukovi_seminary_ukrajinskykh_i_polskykh_istorykiv (дата звернення: 06.01.2024).
8. Стасюк О.Й. Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920-1950-х рр.». *Український історичний журнал*. 2014. № 3. С. 233–236.
9. Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 25-26 серпня 1992 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1992. 243 с.
10. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історія, уроки, сучасність: матеріали наук. конф. Всеукр. братства вояків УПА (16–17 січня 1993 р., м. Івано-Франківськ). Стрий: УВІС, 1993. 124 с.
11. Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність: матеріали міжнар. наук. конференції (27–28 жовтня 1994 р.) / відп. ред. М.В. Коваль; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: б.в., 1995. 283 с.
12. Україна-Польща: важкі питання: Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках» (Варшава, 22-24 травня 1997 р.). Варшава, 1998. Т. 1–2. 250 с.
13. У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки», Луцьк, 20–23 травня 2003 р. / упорядн. В.К. Баран, М.М. Кучерепа, М.В. Моклиця, В.І. Гребенюк. Волинський державний університет ім. Лесі Українки. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2003. 536 с.
14. Українська повстанська армія – феномен національної історії: матеріали Всеукр. наук. конф. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 136 с.
15. Український визвольний рух (перша половина ХХ ст.): краєзнавчі контексти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (24 квітня 2015 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015 р. Спеціальний випуск. 504 с.
16. Волинь у Другій світовій війні: зб. наук. та публіцист. ст. / голов. ред. та упоряд. М.М. Кучерепа. Вид. 2-ге. Луцьк: Волин. обл. друк., 2005. 223 с.
17. Волинь і волиняни у Другій світовій війні: зб. наук. пр. / упоряд. М.М. Кучерепа. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 768 с.
18. Хмельниччина в роки Другої світової війни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Хмельниччина в роки Другої світової війни». Хмельницький: Мельник А.А., 2014. 393 с.
19. Світло й тіні українського радянського історіописання: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, Україна, 22–23 травня 2013 р.) / за ред. В.А. Смолія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 212 с.

Nikiforov O.V. SCIENTIFIC EVENTS OF THE DAY OF UKRAINIAN INDEPENDENCE AS A PLACE FOR DISCUSSION OF KEY ISSUES, DETERMINATION OF DIRECTIONS AND PERSPECTIVES OF FURTHER RESEARCH ON THE PROBLEMS OF UPA

The article highlights the role of scientific activities that were implemented on the territory of Ukraine during the years of Independence, as an important platform for discussing key aspects of UPA issues, identifying potential directions and prospects for further scientific research in this area. It has been found out that the holding of scientific events at various levels began already in the first years of Ukrainian Independence, since the problems of the UPA were, and still are today, one of the most important and debatable issues of Ukrainian history of the 20th century. It was determined that the holding of scientific conferences, seminars, and round tables on UPA issues promotes the exchange of opinions, views, ideas, and generalizations not only among scientists, but also among the general public; liberation from mythologizing and stereotyping of the vision of the Ukrainian insurgent army in Ukrainian society; increasing attention to the analysis and interpretation of

key aspects of the scientific study of UPA issues. Emphasis is placed on the fact that the geography, subject matter, structure, content of conferences, round tables, forums, symposia, scientific and scientific-methodological seminars are constantly expanding; not only leading academic institutions, but also public organizations, non-state scientific research institutions, regional scientific research centers and cells, educational institutions, local history studios become participants in international, all-Ukrainian and regional scientific events. It is pointed out that academic meetings have both a scientific and a commemorative nature. It has been proven that the regularity of organizing and conducting academic events in the domestic scientific space contributes to the expansion of approaches to understanding, balanced analysis and objective interpretation of the history of the UPA, the development of scientific discourse regarding the place, role and significance of the Ukrainian Insurgent Army as a multidimensional phenomenon of national history.

Key words: *UPA issues, historiographical process, scientific event, conference, round table, seminar, research directions.*